

Розділ 17. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств на території вільних економічних зон

17.1. Створення та функціонування вільних економічних зон в Україні

Спеціальна (вільна) економічна зона (СЕЗ, ВЕЗ) являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб. (ст.1 Закону України від 13.10.1992 № 2673-ХІІ «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»).

Метою створення спеціальних (вільних) економічних зон є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.

Відповідно до законодавства України можна виділити такі особливості режиму економічної діяльності в СЕЗ [54]:

- Надання пільг для її суб'єктів, характер яких залежить від типу і різновиду СЕЗ. Так, для СЕЗ виробничого типу встановлюються, насамперед, пільги по оподаткуванню прибутку, для зовнішньоторговельних — пільговий митний режим (наприклад, по “вхідному” ПДВ, миту). Слід зазначити, що режим СЕЗ не поширюється на підакцизні товари і товари 1-24 груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (п.2 розділу II Закону від 24.12.2002 р. “Про внесення змін у деякі закони України з питань оподаткування підакцизних і деяких інших товарів”).

- Режим ВЕЗ містить у собі режим вільної митної зони (ВМЗ) (гл 21. Митного кодексу України). Вільна митна зона – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари ввозяться на територію вільної митної зони та вивозяться з цієї території за межі митної території України із звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а українські товари ввозяться на

територію вільної митної зони із оподаткуванням митними платежами та застосуванням заходів нетарифного регулювання (ст. 130 МКУ).

Території спеціальних митних зон, розташованих в Україні, вважаються, такими, що знаходяться за межами митної території України, крім випадків, визначених законами України. Для цілей оподаткування товари, завезені на території спеціальних митних зон, розглядаються як такі, що знаходяться за межами митної території України.

- СЕЗ, як правило, розрахована на інвестування (наприклад, у зовнішньоторговельних СЕЗ передбачається інвестування в її інфраструктуру). Законодавством України встановлюється пріоритет залучення до СЕЗ іноземних інвестицій перед вітчизняними. Однак, відповідно до законів про конкретні зони співвідношення режимів правового регулювання іноземного і вітчизняного підприємництва на території СЕЗ таке ж, як і на іншій території України.

- Територія, статус, строк функціонування конкретної СЕЗ визначені окремими законами. Наприклад це Закони України: від 24.12.1998 р. “Про спеціальні економічні зони і спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області”, від 15.01.1999 р. “Про спеціальну економічну зону “Яворів”, від 18.03.1999р. “Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу “Курортполіс Трускавець”, від 03.06.1999 р. “Про спеціальну економічну зону “Славутич”, 23.03.2000 р. “Про спеціальну (вільну) економічну зону “Порто-франко” на території Одеського морського торговельного порту”, від 23.03.2000 р. “Про спеціальну економічну зону “Рені”, від 13.07.2000 р. “Про спеціальну економічну зону “Миколаїв”, від 21.12.2000 р. “Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону “Порт Крим” в Автономній Республіці Крим”, від 22.03.2001 р. “Про спеціальну економічну зону “Закарпаття.

Характерними ознаками СЕЗ є [45]:

- територіальна обмеженість СЕЗ;
- строковість СЕЗ;
- юридична підстава запровадження СЕЗ на певній території - спеціальний закон про конкретну СЕЗ;
- мета створення СЕЗ — досягнення законодавчо встановлених економічних, соціальних та науково-технічних завдань;
- спеціальний суб'єктний склад СЕЗ: обов'язковими учасниками господарських відносин у СЕЗ є органи управління СЕЗ та суб'єкти господарювання СЕЗ, які набувають цього статусу в спеціальному порядку за умови дотримання встановлених вимог;

- спеціальний режим господарської діяльності для суб'єктів господарювання СЕЗ, що може включати пільгові митні, податкові, валютно-фінансові та інші умови підприємництва;

- здійснення управління СЕЗ із застосуванням спеціально створених органів.

В Україні існують вільні (ВЕЗ) чи спеціальні (СЕЗ) економічні зони та території пріоритетного розвитку (ТПР) і являють собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. Основною відмінністю ВЕЗ від ТПР є те, що ВЕЗ створюється з конкретною, чіткою метою і на відносно невеликій території, а ТПР створюється на територіях в адміністративних межах районів, міст (ТПР в м. Харкові) або областей (ТПР в Закарпатській області).

На території України можуть створюватись спеціальні (вільні) економічні зони різних *функціональних типів*: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристсько-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Окремі зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам спеціальних (вільних) економічних зон. (ст. 3 Закону України № 2673-ХІІ).

Вільні митні зони і порти (зовнішньоторговельні зони) – частина території держави, де товари іноземного походження можуть зберігатися, купуватися та продаватися без сплати мита і митних зборів або з їх відстроченням. Формами організації таких зон можуть бути вільні порти (порто-франко), вільні митні зони (зони франко) та митні склади.

Експортно-транзитні (зони прикордонної торгівлі) – частина території держави на кордонах із сусідніми країнами, де діє спрощений порядок поретину кордону і торгівлі.

Технологічні парки та технополіси (науково-технічні зони) – це території України, спеціальний правовий режим яких орієнтований на розвиток наукового і виробничого потенціалу. Вони можуть існувати у формі регіональних інноваційних центрів-технополісів, районів інтенсивного наукового розвитку, високотехнологічних промислових комплексів, а також локальних інноваційних центрів та опорних інноваційних пунктів.

Комплексні виробничі зони - частина території держави, на якій запроваджується спеціальний (пільговий податковий, валютно-фінансовий, митний) режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємства, залучення інвестицій у пріоритетні галузі

господарства, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, запозичення нових технологій, забезпечення зайнятості населення. Вони можуть мати форму експортних виробничих зон, де розвивається насамперед експортне виробництво, орієнтоване на переробку власної сировини, виконуючи переважно складальницькі операції, та імпортоорієнтованих зон, головна функція яких - розвиток виробництва імпортозамінної продукції.

Туристично-рекреаційні зони – це вільні економічні зони, які створюються в регіонах, що мають багатий природний, рекреаційний та історико-культурний потенціал, з метою ефективного його використання і збереження, а також активізації підприємницької діяльності (в тому числі із залученням іноземних інвесторів) у сфері рекреаційно-туристичного бізнесу.

Банківсько-страхові зони – це зони, в яких запроваджується особливо сприятливий режим здійснення банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів. Офшорний статус надається банківським та страховим установам, що були створені за участю лише нерезидентів і обслуговують лише ту їхню підприємницьку діяльність, що здійснюється за межами України.

Вільні економічні зони (ВЕЗ) можуть бути класифіковані і за іншими критеріями:

- **Інтеграційні** (діяльність яких спрямована на тісну взаємодію з позазональною економікою країни).

- **Анклавні** (орієнтовані на зв'язки із зовнішнім ринком).

- **Зовнішні** (розміщені на кордоні з іншими державами).

- **Внутрішні** (розміщені у внутрішніх районах країни).

Спеціальні (вільні) економічні зони створюються Верховною Радою України за ініціативою Президента України, Кабінету Міністрів України або місцевих Рад народних депутатів України та місцевої державної адміністрації.

Документи про створення спеціальної (вільної) економічної зони повинні містити (ст. 6 Закону України № 2673-ХІІ):

а) рішення місцевої Ради та місцевої державної адміністрації з клопотанням про створення спеціальної (вільної) економічної зони (у разі створення спеціальної (вільної) економічної зони за їх ініціативою) або письмову згоду відповідних місцевих Рад народних депутатів та місцевих державних адміністрацій, на території яких має бути розташована спеціальна (вільна) економічна зона (у разі створення спеціальної (вільної) економічної зони за ініціативою Президента України або Кабінету Міністрів України);

- б) проект положення про її статус та систему управління, офіційну назву спеціальної (вільної) економічної зони;
- в) точний опис кордонів спеціальної (вільної) економічної зони та карту її території;
- г) техніко-економічне обґрунтування доцільності створення і функціонування спеціальної (вільної) економічної зони;
- д) проект закону про створення конкретної спеціальної (вільної) економічної зони.

Техніко-економічне обґрунтування доцільності створення спеціальної (вільної) економічної зони має включати: мету, функціональне призначення та галузеву спрямованість її діяльності; етапи розвитку із зазначенням часу їх здійснення; ступінь розвитку виробничої і соціальної інфраструктури, інфраструктури підприємництва та можливості їх розвитку в майбутньому; вихідний рівень розвитку економічного, наукового та іншого потенціалу з урахуванням специфічних умов її створення; рівень забезпеченості кваліфікованими кадрами; обсяги, джерела та форми фінансування на кожному етапі її створення і розвитку; обґрунтування режиму ціноутворення, оподаткування, митного регулювання, валютно-фінансового та кредитного механізму (ст. 7 Закону України № 2673-ХІІ).

17.2. Світовий досвід розвитку вільних економічних зон

Вільні митні зони (ВМЗ) у міжнародних торгово-економічних відносинах використовуються вже кілька століть, а перші “порто-франко” виникли на узбережжі Середземного моря ще наприкінці XVI століття. У 1595 р. в італійському місті Генуї одним з перших було проголошено статус вільного порту. Вже більш 200 років існує місто Одеса, яке з 1817 року в дореволюційній Росії мало пільговий режим «порто-франко». У сучасному вигляді вони виникли на початку 70-х років у країнах південно-східного азіатського регіону. Незабаром ці країни надбали назву “азіатських тигрів”, завдяки їх економічному стрибку за рахунок досягнення найбільш високих у світі темпів розвитку їх господарств. Ще 1 січня 1970 року, одна з перших у світі, Південна Корея прийняла закон про утворення вільної економічної зони. З метою експорту, зростання зайнятості, удосконалення промислових технологій і, у кінцевому рахунку, прискорення економічного розвитку країни, цим законом була створена ВЕЗ в прибережних районах Південної Кореї, котра стала одним з лідерів “азіатського дива”. [78]

У 90-і роки за темпами економічного зростання світовим лідером став Китай, в якому сьогодні успішно працюють 5 особливих економічних регіонів, котрі ще у 1980 р. отримали пільги ВЕЗ.

На сьогодні у світі функціонує близько 4000 СЕЗ, у тому числі понад 400 зон вільної торгівлі, стільки ж науково-промислових парків, більше 300 експортно-виробничих зон, 100 зон спеціального призначення (еколого-економічних, офшорних, туристичних і т.д.). [37, с.122]. За оцінками фахівців, на початок ХХІ ст. через різноманітні ВЕЗ проходитимуть до 30 % світового товарообігу. Міжнародні корпорації в пошуках пільгових умов для своєї діяльності розглядають ВЕЗ як сприятливі території, де можна отримати надприбуток. Так, норма прибутку в ВЕЗ у середньому складає 30-35 %, а в азійських зонах – понад 40 %. Строки окупності капіталовкладень в ВЕЗ скорочуються у 2-3 рази. Багато міжнародних корпорацій вважають організацію власного виробництва в ВЕЗ найважливішим напрямом своєї експансії [37, с.229].

Функціонування великої кількості ВЕЗ практично в усіх кранах світу справляє вплив на загальноекономічні процеси - збільшення обсягів виробництва, посилення зовнішньоекономічного обміну, зростання чисельності зайнятих, підвищення рівня життя тощо. Однак, давня історія створення і існування вільних економічних зон проявила як свої позитивні так і негативні сторони. Нічим не закріплене старання деяких регіонів з досить великими територіями за будь-яку ціну отримати статус вільної економічної зони лише дискредитує вигоди від таких зон. Якщо виходити лише з такого мотиву створення вільних зон як зниження податкового тиску на суб'єкти підприємництва, то така зона, як правило, себе не виправдовує і стає тягарем для інших регіонів. Окрім цього, функціонування ВЕЗ може спричинити невиправданий відплив ресурсів з інших регіонів; стати привабливими для нелегальної економічної діяльності тощо.

Світова практика виходить з того, що вільні економічні зони створюються з метою інтенсифікації економічного обороту в таких регіонах (територіях). Інше кажучи, в економічному плані в ВЕЗ встановлюється пільговий режим оподаткування, щоб за рахунок збільшення кількості суб'єктів і об'єктів оподаткування в кінцевому результаті мати виграш. Вільні економічні зони створюються в тих регіонах, де є інтенсивні транспортні артерії, транспортна інфраструктура добре розвинута, зона є відносно обмежена, має трудові ресурси і перспективи в спеціалізації на певному виді діяльності при умові дешевизни товару.

Світова практика та місцеві потреби є факторами, які визначають відмінності підходів до створення зон із врахуванням місцевих особливостей і пріоритетів. Дослідження специфіки й особливостей створення та розвитку СЕЗ у світі дозволило нам визначити певні відмінності їх функціонування у різних країнах світу (табл.17.1).

Аналіз показав, що більшість ВЕЗ пройшли свій “шлях”, трансформуючись спочатку із складських і транзитних зон в експортно-виробничі, а потім – і в комплексні. Вільні економічні зони розташовуються не тільки в прикордонних, але й у глибинних районах країн, досягаючи значних територіальних розмірів. На рівень розвитку вільної економічної зони і на ефективність залучення іноземних інвестицій в країну першочергове значення має курс уряду та його послідовність. Залежно від цього і обирається той чи інший тип зони та напрямки її діяльності. Експортно-виробничі зони розташовано, як правило, в країнах, що розвиваються. Промислово-розвинені країни схильються до створення науково-технічних зон, технопарків, технополісів, тобто створення локалізованого середовища, яке «перманентне генерує нові технології, кваліфікованих спеціалістів і підприємців» і підтримку якого забезпечує мережа дослідницьких, навчальних і комерційних організацій

17.3. Створення та функціонування офшорних та оншорних юрисдикцій

Українське законодавство визначає офшорну зону (від англ. *off shore* - «поза берегом») як різновид вільних економічних зон, що створюються на території всієї держави, або суб'єкту федерації (конфедерації), особливістю якої є створення для суб'єктів господарювання сприятливого валютно-фінансового, податкового режиму, високого рівня захищеності банківської та комерційної таємниці, лояльність державного регулювання, спрощені вимоги до ліцензування. Однак, в іноземній літературі немає такого поняття "офшорна зона". З урахуванням специфіки процесів, що відбуваються в них, використовуються поняття *offshore centre* - офшорний центр, *tax haven* - податкова гавань чи податковий притулок, *corporate haven* – корпоративна гавань чи корпоративний притулок, *bank haven* - банківський притулок і т.ін. Усі разом їх поєднують під однією назвою *offshore jurisdiction* - офшорна юрисдикція.

Таблиця 17.1

Характерні особливості ВЕЗ зарубіжних країн

Країна	Типові види ВЕЗ	Причини створення	Відмінні риси, система преференційного режиму
США	Науково-технічні зони: Силіконова долина, Кремнієва Долина, Дослідницький парк «Трикутник» тощо. Зони зовнішньої торгівлі	Стимулювання економічної діяльності у вибраних районах Стимулювання зовнішньоторгової діяльності Зниження рівня безробіття у країні Можливість суттєвого зниження тарифів на імпортовані деталі та компоненти для низки галузей	Спеціально створюють або розвивають середовище, яке стимулює інноваційну та підприємницьку діяльність. Виникали спонтанно на відносно невеликих територіях, де зосереджені високотехнічні галузі, наукові інститути. Зони загального призначення розташовані в районах складування товарів, поблизу доків, промислових парків і аеропортів. Зони підприємств створюються в економічно депресуючих районах більших міст із високим рівнем безробіття
Японія	Технополіси (найбільший технополіс «Цікуба») Зона вільного імпорту "Сакамінато"	Перерозподіл промисловості з центру на периферію, переорієнтація промисловості на розвиток наукоємних та енергозберігаючих технологій Розвиток імпорту та залучення інвестицій	Стратегія орієнтувалася на «м'яку інфраструктуру» - розвиток мережі наукових закладів, засобів обміну інформацією та підготовку кадрів Фірмам галузей «високої технології» дозволялось списувати в перший рік 30% вартості обладнання і 15% вартості споруд; держава оплачувала третину витрат на спільне проведення досліджень. Надання середнім і дрібним фірмам позик під низькі відсотки, диференційоване оподаткування, пільгова оплата поставок обладнання, звільнення від податків на землю підприємств обробної промисловості, оптової торгівлі і транспорту
Європа	Митні склади Вільні митні зони Об'єднані зони, орієнтовані на експорт Особливі економічні зони, Зони поживлення, Зони	Зони є засобом подолання структурної негнучкості економіки та сприяння інтеграції деяких видів їхньої економічної діяльності у світову економіку	Діяльність ВЕЗ знаходиться під контролем уряду. Управляють зонами вільної торгівлі товариства з обмеженою відповідальністю – в трьох зонах та акціонерна компанія – в одній. Спеціальними законами регулюються правила зберігання, сортування, маркування, переробки та експортування товарів

	вільної банківської активності Зони вільної страхової активності		
Китай	ВЕЗ в прибережних містах. Особливі економічні райони Зони науково-технічного розвитку у приморських містах. Зони новітніх техніки та технологій Безмитні зони	Розвиток зовнішньої торгівлі, залучення іноземного капіталу, оволодіння досвідом управління, підготовка національних кадрів, збільшення експортної валютної виручки, стимулювання реформ, ефективне використання природних ресурсів	Розвиваються, головним чином, торгово-збутова мережа, обробна промисловість, а також наукові дослідження Зони високих і нових технологій, або аналоги американських технопарків, на частку яких припадає 4% національного ВВП і 10% сукупної вартості експорту та імпорту, мають стратегічне значення для сучасної економічної економіки. Інструмент - податкові і митні пільги. Іноземні інвестори користуються багатьма митними та податковими пільгами, їм надані великі права і повноваження.
Південна Корея, Малайзія, Сінгапур, Гонконг, Філіппіни і Тайвань	«Точкові зони»	Прискорення входження до світової торгової системи	Здійснюють через них 90 % експорту товарів країн третього світу. У багатьох зонах відбувається процес інтеграції, коли поступово вся країна перетворюється на ВЕЗ з її пільговим податковим режимом
Російська федерація	Особливі економічні зони трьох типів: техніко-впроваджувальні, промислово-виробничі та туристсько-рекреаційні		Діє особливий податковий, митний, ліцензійний й візовий режими. Управління покладено на Федеральне агентство з управління ОЕЗ, підвідомче Міністерству економічного розвитку і торгівлі Звільняються від податку на майно та земельного податку. У промислово-виробничих зонах крім цього дозволяється застосовувати підвищений (подвоєний) коефіцієнт по амортизаційних відрахуваннях і без обмежень списувати збитки на майбутній період і витрати на НДДКР. Для техніко-впроваджувальних зон передбачена максимальна ставка ЕСН на рівні 14 відсотків. Поряд з цим регіони і муніципалітети зможуть надавати ще й свої пільги.

Ірландія	Експортно-виробнича (Шенон)	Створення додаткових робочих місць	Структура управління ВЕЗ була подібною до структури приватної корпорації Не стягуються податок на прибуток і ПДВ, корпоративний податок становить лише 10 %, субсидії надаються на пільгових умовах, встановлюються зменшені податки на землю
Бразилія	“Промисловий округ вільної зони Манаус” (Амазоніт)	Стимулювання розвитку промислового виробництва	Ядро ВЕЗ склали приблизно 30 сировинних і паливно-енергетичних галузей, продукція яких споживалась в самій Бразилії. Експорт зони досягав тільки 3-5% виробництва. У зону було вкладено \$13 млрд., у галузях виробництва створено 600 промислових виробництв. Інструмент - податкові пільги
Мексика	Вільні експортно-виробничі зони, які отримали назву "макіладорас"	Залучення іноземних інвестицій	Надання іноземним і національним інвесторам особливих пільгових режимів при виробництві промислової продукції на експорт. У підсумку "макіладорас" стали для Мексики практично основним важелем економічного зростання.
Гана	Експортні промислові ВЕЗ	Сприяння переробки і виробництва товарів через створення експортних промислових зон та заохочення розвитку комерційного сектора і сектора послуг у районах морських портів і аеропортів	Сектор ОЕЗ Гани є повністю приватним і роль держави тут обмежена регулюванням, коригуванням та полегшенням процедур діяльності в ОЕЗ, а саме: забезпеченням юридичної підтримки та фізичної інфраструктури. Програма ОЕЗ Гани підтримується Світовим Банком. Товари, що пересуваються між вільними зонами і іншими країнами, звільняються від дії законів про імпорт / експорт, а також від прямих і непрямих податків і зборів. Підприємства на 10 років звільняються від сплати податку на прибуток, а після цього гарантується максимальний розмір податку на прибуток не вище 8%, а також власники акцій звільняються від сплати податків на дивіденди.

Виникнення офшорних зон пов'язане з тим, що після розпаду колоніальних систем деякі країни опинились у ситуації, коли основні фактори виробництва були або практично відсутніми або значно обмеженими. Саме вони почали розвивати новий фактор виробництва - «умови для ведення бізнесу», що, як показує світова практика, принесло блискучі результати.

Території з пільговим режимом оподаткування, до яких відносимо офшорні зони, стали своєрідним інструментом міжнародної податкової конкуренції та міжнародної економічної діяльності в цілому. Сьогодні офшорний бізнес перетворився на самостійну сферу економіки. [110]

Термін «офшорна зона» загалом має на увазі будь-яку країну з низькою або нульовою податковою ставкою на всі або окремі категорії доходів, певний рівень банківської або комерційної секретності, мінімальну або повну відсутність резервних вимог центрального банку або обмежень у конвертованій валюті.

Крім того, більшість офшорних зон має відносно прості вимоги з ліцензування і регулювання фінансових компаній і інших фірм.

Відмінністю офшорних юрисдикцій від інших вільних економічних зон є розповсюдження зазначеного режиму виключно на суб'єктів господарювання – нерезидентів, що не здійснюють господарської діяльності та не мають джерел доходу на її території.

Офшорні зони використовуються підприємцями для легального зменшення податкових платежів, а також для захисту капіталу від експропріації в політично нестабільних країнах. Хоча досить часто вони стають інструментом для різноманітних зловживань та створюють умови для скоєння фінансових злочинів, так званого „відмивання” незаконних доходів. [49]

За оцінками міжнародної організації з боротьби з відмиванням коштів (FAFT) реальні обсяги тіньової економіки у високо розвинутих країнах досягають близько 17% від ВВП, у країнах, що розвиваються, - 40%, у країнах з перехідною економікою - 20%. Щодо України, то реальні обсяги іллегального сектору вітчизняної економіки значно перевищують оцінки Міністерства економіки, за даними якого на початок 2010 року внаслідок світової фінансової кризи рівень тінізації економіки зріс до 35% [111].

Характерними ознаками офшорних зон є [49, 140]:

1. *Оподаткування.* За цією ознакою офшорні зони поділяються на три групи: класична офшорна зона (країни „податкової гавані”, такі, що повністю звільняють компанії від сплати будь-яких податків, за

умови, що управління компанією здійснюється за межами території реєстрації та вона не має там джерел доходу); зона низького оподаткування (країни, де іноземним компаніям надаються суттєві податкові пільги, та висуваються мінімальні вимоги щодо фінансової звітності); інші зони, які за певних умов створюють вигідні умови для податкового і фінансового планування (країни, де податкові пільги та привілейований режим таємності мають суб'єкти господарювання-нерезиденти, що здійснюють лише визначені в законодавстві країни види господарської діяльності.).

2. *Захист комерційної та банківської таємниці.* Наявність надмірно жорстких правил захисту банківської і комерційної таємниці. Проте більшість країн не захищає цю інформацію від розслідування правоохоронними органами іноземної держави, особливо коли розслідування здійснюється відповідно до міжнародного договору. Вони відмовляють у порушенні своїх бар'єрів секретності навіть тоді, коли є серйозне порушення законів іншої країни. Виходячи з рівня режиму таємності розрізняють офшорні зони, де такий режим не порушується навіть у випадку його використання у кримінальних цілях, та країни, де таємність не порушується лише стосовно податкових злочинів, при розслідуванні неподаткових злочинів цей режим припиняє дію.

Зазначені привілеї впливають на рішення підприємців щодо вибору місця реєстрації суб'єкта господарювання на користь офшорних зон.

3. *Валютний контроль.* Офшорні юрисдикції мають, як правило, систему подвійного валютного контролю. В її основу поставлена відмінність між резидентами і нерезидентами, а також між національною і іноземною валютами. Загальне правило: резиденти піддаються валютному контролю, а нерезиденти валютному контролю не піддаються. Проте нерезиденти піддаються звичайному контролю відносно місцевої валюти. З компанією, створеною в офшорній юрисдикції, що належить нерезидентам і здійснює свою діяльність зовні юрисдикції, поводяться як з нерезидентом з погляду валютного контролю. Відповідно іноземна особа може сформувати компанію в країні податкового притулку для здійснення бізнесу в інших юрисдикціях. В цьому випадку компанія не піддаватиметься валютному контролю в податковому притулку, оскільки вона не здійснює операції у валюті інших юрисдикцій і не займається бізнесом у даній офшорній юрисдикції.

4. *Комунікації.* Більшість офшорних юрисдикцій мають надійні засоби зв'язку — добрі телефонні, кабельні та телексі послуги

зв'язку для з'єднання їх з іншими країнами. Багато хто має також регулярний повітряний зв'язок. Наприклад, є щоденні безпосадовчі авіарейси між Каймановими Островами та Майамі та пряма лінія між Х'юстоном і Гранд Кайманом. Використовування англійської мови як основної в карибських юрисдикціях і їх близькість до території США також сприяє їх особливій привабливості для жителів США і Канади.

5. *Легкість доступу до зарубіжної банківської системи.* Використовування офшорних юридичних осіб дає можливість розміщувати капітал у твердій валюті в надійних банках стабільної країни. Великі секретарські компанії з визнаною міжнародною репутацією мають усталені зв'язки і можливість відкривати для своїх клієнтів рахунки в першокласних зарубіжних банках. Офшорній фірмі може бути відкритий валютний банківський рахунок у зарубіжному банку. Такий рахунок може використовуватися для безготівкових розрахунків, здійснення інших операцій (перекази, акредитиви, банківські гарантії) або для акумуляції неформальних фондаций коштів як "скарбничка" грошей.

Форумом фінансової стабільності розвинутих країн, створеним колишнім президентом «Бундесбанка», встановлено рейтинг офшорних зон по ступеню їхньої надійності [140]:

Перша група — Гонконг, Сінгапур, Люксембург, Швейцарія, Дублін, Гернси, острів Мен і Джерсі.

Друга група — Андорра, Бахрейн, Барбадос, Бермуди, Гибралтар, Лауан, Макао, Мальта, Монако.

Третя група — Ангілья, Антигуа і Барбуда, Аруба, Беліз, Британські Віргінські острова, Кайманові острова, острова Кука, Коста-Рика, Кіпр, Ліван, Ліхтенштейн, Панама, Багами й ін.

Офшорна компанія — це компанія, що користується пільгами у сфері оподаткування, і зареєстрована в офшорній зоні, тобто в країні або на території, що цілеспрямовано привертає міжнародний бізнес шляхом надання йому податкових пільг. Офшорна компанія не веде господарської діяльності в країні своєї реєстрації, а власники цих компаній — нерезиденти цих країн.

Залежно від напрямку діяльності вирізняють наступні офшорні компанії [118]:

1. Інвестиційні компанії та фонди. Будь-яка інвестиційна компанія, яка має власний капітал, може вкласти його на депозитний рахунок в банку в офшорній зоні, або купити на ці гроші облігації. Відсотки, які при цьому компанія отримує, не підлягають оподаткуванню. Інвестиційний фонд, як правило, утворюється у формі відкритого товариства. Вони вкладають свої засоби в портфелі цінних

паперів інших інвестиційних структур, спеціалізованих фондів або в інші види діяльності. В більшості випадків інвестиційні компанії та фонди реєструються на Кайманових та Багамських островах, в Гонконгу та Сінгапурі.

2. Холдингові компанії. Головним чином, такі компанії володіють цінними паперами інших компаній, правами власності на патенти, авторськими правами, різними торговими марками тощо. Особливо вигідно для такої компанії реєстрація в офшорній зоні, коли вона має розповсюджену мережу філій. Як сама компанія, так і філії, які їй належать, звільняються від сплати різних прибуткових та корпоративних податкових платежів і у них (а також у філії) з'являється можливість акумулювати додаткові кошти (що є економією на податках) для подальшого розвитку та розширення своєї діяльності, інвестування в різні напрямки діяльності й проекти на майбутнє. Найбільш часто такі компанії реєструються в Швейцарії, Люксембурзі, Ліхтенштейні.

3. Торговельні компанії. Реєстрація таких компаній є найбільш розповсюджена і питома вага їх в загальній реєстрації офшорних зон є найбільшою. Ефективність таких компаній збільшується за рахунок високих оборотів, отримання достатньо високих прибутків та інших доходів, які практично повністю звільняються від оподаткування.

4. Страхові компанії. Для зменшення ризику своєї діяльності або діяльності своїх структурних підрозділів різні компанії користуються послугами страхових компаній, а найбільші з них створюють свої, так звані, «кишенькові страхові компанії» або їх відділення. Утворення останніх дозволяє компанії здійснювати перестраховування своїх ризиків навіть в інших великих страхових компаніях і мати при цьому економію за пільговим оподаткуванням. Більшість таких компаній реєструються на Кайманових та Багамських островах, острові Гарніс та інших місцях.

5. Транспортні компанії. Реєстрація таких компаній в офшорних зонах дає можливість мати економію на перевезенні вантажів за рахунок звільнення від оподаткування, або отримання суттєвих пільг щодо прямих та непрямих податків. Головним чином ці компанії реєструються в офшорних зонах, які мають порти. До таких зон належать Панама, Ліберія, Кіпр, острів Мен, Гібралтар тощо.

В Україні, як і у багатьох інших державах, існують **певні обмеження** при укладанні угод з офшорними компаніями. Зазвичай ці обмеження пов'язані не з заборонаю, а з підвищеним контролем за такими угодами, або з депонуванням коштів, або з ускладненням віднесення сум на собівартість з метою мінімізації оподаткування.

Українські банки і фінансові компанії використовують офшорні схеми діяльності на світових ринках цінних паперів. Збільшилася роль офшорних схем у формуванні транснаціональних господарських систем, коли офшорні фірми вбудовуються в мережу зовнішніх філіалів українських підприємств. Офшорні схеми часто націлені на подолання іноземних податкових бар'єрів. Існує комплекс факторів, які стимулюють розвиток офшорного бізнесу в Україні. До головних із них належать: тягар податкового навантаження і неефективність фіскальної політики, несприятливий інвестиційний клімат і потужні мотиви до експорту капіталу за кордон, високі інвестиційні ризики і використання офшорних схем для приховування факту володіння інвестиційними об'єктами в Україні, криміналізація економіки і використання офшорних схем для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. [140]

В Україні 70-75% отриманих інвестицій надходить через офшорні зони. За даними державного комітету статистики України прямі іноземні інвестиції в Україну за 1995-2011 роки склали 44708,0 млн. дол. США, прямі інвестиції з України - 6871,1 млн. дол. США. Прямі інвестиції з України в економіку країн світу розподілились таким чином: 6342,5 млн. дол. США (тобто 92,3% усіх інвестицій) потрапили до Кіпру (відомої офшорної зони). Іншими країнами, куди здійснювалось інвестування були Російська Федерація, Латвія, Польща, Грузія Віргінські Острови, Британські, Казахстан та ін. Разом з тим найбільша кількість інвестицій надійшла в Україну також з Кіпру [111].

Враховуючи особливості українського податкового законодавства, необхідно відзначити декілька моментів, що відносяться до вибору юрисдикції для відкриття офшорної компанії:

1. Якщо передбачається вести бізнес в Україні, то компанія повинна бути зареєстрована в країнах, з якими Україна підписала договори (конвенції) про уникнення подвійного оподаткування.

2. Для імпортерів вкрай важливо також, щоб компанія-посередник була зареєстрована в юрисдикціях, які українські власті ніколи не віднесуть до офшорних (США, Великобританія). Оскільки згідно ст. 18 закону «Про оподаткування прибутку підприємств», при покупці продукції у компанії, яка зареєстрована в офшорній зоні, на собівартість відноситься тільки 85% ціни її придбання.

3. Зараз все великої популярності набуває використання *офшорної компанії в зв'язці з компанією оншорною*. При цьому місцеперебуванням оншорної компанії часто вибирають такі країни як Великобританія і США.

4. Офшори потрібно створювати в різних зонах. Для страхування від різних ризиків краще створювати декілька простих офшорів (у зонах з високим ступенем конфіденційності), а також компанію в престижній юрисдикції.

Проблеми, що породжуються діяльністю офшорних зон, мають масштаби, що не дозволяють їх ігнорувати. Однак, як зазначає Е.А. Іванов, "спроби поставити під контроль діяльність в офшорних зонах зіткнулися з безліччю політичних і міжнародно-правових проблем" [77]. Тим не менш офшорні фінансові центри та їх діяльність привернули увагу різних міжнародних організацій, які в тій чи іншій мірі ведуть систематичну боротьбу з неплатниками податків, укладаючи відповідні міжнародні угоди. Сьогодні у ній активно беруть участь такі міжнародні організації, як ООН, ЄС, ФАТФ тощо. Наприклад:

- Міжнародні угоди по співпраці у сфері збору податків і конфіскації результатів злочинної діяльності наслідують приклад США, які прагнуть зруйнувати суверенітет офшорних юрисдикцій, що є основою конфіденційності, банківської таємниці і захисту активів. Ці угоди створили новий тип організації: міжнародні органи розвідки, які стежать за проходженням фінансових потоків через всі основні офшорні фінансові центри світу.

- Конвенція ОЕСР по взаємній допомозі в податкових питаннях, метою якої є: упевнення в тому, що платник податків не може ухилитися від сплати податків в одній країні шляхом розміщення своїх активів в іншій країні. Конвенція зачіпає всі податки: прибутковий, на приріст капіталу, ПДВ і навіть такі податки, які відсутні в іншій країні. Цей закон також пропонує створення міжнародної податкової організації, яка повинна стежити за сплатою податків жителями країн всього світу і карати винних в несплаті податків шляхом конфіскації їх активів, в якій би країні ці активи не розміщувалися.

- Боротьба з відмиванням злочинних доходів ведеться, в основному, в рамках діяльності таких міжнародних організацій, як ООН, ФАТФ.

Оншор (від англ. *onshore*) - країна чи територія, у якій зареєстрована компанія, яка підлягає оподаткуванню та зобов'язана вести бухгалтерський облік в країні реєстрації. Часті випадки, коли при збереженні певних умов фірма може сплачувати податки у пониженому розмірі. Оншор є протилежністю офшору. І оншор, і офшор є нерезидентами по відношенню до країни провадження бізнесу та дозволяють вирішувати схожі задачі.

Оншорна компанія - це компанія, яка була зареєстрована в країні, що не вважається податковим раєм. Найбільш популярні місця Кіпру, Великобританії, США, Канада, Ірландія, Мальта, Нідерланди та ін. Оншорні компанії зобов'язані подавати податкову і бухгалтерську звітність у відповідні контролюючі органи. Вони є платниками податків країни, в якій були зареєстровані. Крім цього, для оншорних компаній характерним є принцип відкритості інформації, в той час як для офшору притаманно приховування інформації про справжнього власника. Будь-яка особа може отримати з державного органу дані про структуру оншорної компанії, списки акціонерів і директорів.

Є кілька причин, чому компанії обирають оншорні території:

1. Для ефективної роботи в країні з антиофшорним законодавством. В Україні як і у багатьох інших державах існують певні обмеження при укладаннях угод з офшорними компаніями. Зазвичай ці обмеження пов'язані не з заборону, а з підвищеним контролем за такими угодами, або з депонуванням коштів, або з ускладненням віднесення сум на собівартість.

2. З метою мінімізації оподаткування. Переважна більшість переваг офшору також характерна для оншора і, не дивлячись на наявність оподаткування в оншорі, його використовують аналогічно офшору у бізнесових схемах, попередньо мінімізував оподаткування. Класично неофшорні країни, а навіть такі, що самі борються з офшорами, при провадженні вірного курсу своєї діяльності у них, дозволяють працювати і платити мінімум податків. Це - США, Великобританія, Канада та ін. В цих країнах все відкрито, податки, збори, реєстри директорів та акціонерів. Але існують організаційно-правові форми, що дозволяють спокійно існувати, платити лише фіксований збір.

3. Для зміни статусу бізнесу, зміни ставлення до нього зі сторони держави, ведення діяльності та інших учасників ринку. При потребі, аби бізнес виглядав звичайним іноземним бізнесом, що створює певне маскування при бажанні мінімізувати свою причетність до діяльності або резидента, а також підняти статус власних інвестицій та зробити імідж компанії більш солідним.

Оншорні компанії зазвичай діють в зв'язці з офшорними компаніями. На сьогодні практично всі юридичні фірми, що працюють в Україні, пропонують використовувати одночасно офшорну і оншорну компанії. Це дозволяє «замаскувати» офшорний бізнес. При цьому компанія, зареєстрована в традиційній офшорній зоні, служить, головним чином, для зберігання засобів; компанія,

зареєстрована в престижній не офшорній юрисдикції, відповідає за представницькі функції, через неї проводяться основні операції.

17.4. Офшорний банківський бізнес та його особливості

Головною сферою діяльності офшорних банків є відкриття рахунків клієнтів та проведення різних операцій за ними. Особливо це привабливо для резидентів та інших клієнтів з країн, де існують високі ставки оподаткування, підприємства відчувають великий податковий тягар, жорсткий валютний контроль, відбувається моніторинг всіх операцій з боку держави. Використовуючи розбіжності в законодавчих актах різних країн, офшорний банківський бізнес дозволяє суттєво зменшити адміністративні та управлінські витрати, широко застосовувати переваги швидкого електронного зв'язку. Переваги, також, полягають і в тому, що з'являється більша можливість конфіденційності офшорних банківських операцій, які не попадають до загального моніторингу та контролю. Також, це дає можливість більш оперативно реагувати на зміну кон'юнктури в надані банківських послуг в будь-якій країні світу. За рахунок більш ефективного використання активів банку, його швидкого руху, власники банку мають можливість підвищувати свої прибутки, а враховуючи пільгові умови оподаткування доходів, дивідендів - збільшувати отримання чистих доходів та обходити різні обмеження щодо проведення окремих операцій, які існують в різних країнах світу. Встановлено умови, яких повинні дотримуватись банки, що реєструються в офшорних зонах. По-перше, такі банки не мають права здійснювати банківське обслуговування резидентів тих країн, де вони зареєстровані. По-друге, при проведенні банківських операцій та банківських розрахунків можна використовувати національну валюту країни реєстрації такого банку.

В світі в сучасних умовах створено та існує понад 30 міжнародних офшорних фінансових центрів (МОФЦ), де здійснюється реєстрація офшорних банків, кількість яких перебільшує декілька тисяч одиниць. Вони розповсюджені на всіх континентах, що забезпечує широкий доступ різним банкам, компаніям та підприємствам, фізичним особам, транснаціональним компаніям до проведення банківських операцій в офшорних зонах. В МОФЦ існує особливе законодавство про офшорну діяльність банку, запроваджуються особливі закони та вимоги. [118]

Як основні переваги офшорного банку виділяють [99]:

1. Низькі засновницькі й адміністративні витрати. У офшорних країнах ці величини значно нижчі, ніж у звичайних. Для більшості бізнесменів це єдина можливість заснувати іноземний комерційний банк, оскільки інші умови неприйнятні із-за високих вимог до капіталу, персоналу, репутації та бізнес-плану банку. Заснувавши офшорний банк, великі компанії та банки можуть зменшити свої витрати і можливості для бізнесу збільшуються.

2. Численні податкові пільги у країнах реєстрації (тільки разовий реєстраційний збір, щорічний ліцензійний збір і невеликий податок на прибуток).

3. Повне звільнення операцій від місцевого валютного контролю і безперешкодне відкриття та ведення валютних рахунків як в країнах їх реєстрації, так і за кордоном.

4. Підвищена конфіденційність операцій офшорних банків і їх клієнтів. Дозволяється використовувати інститут номінальних директорів, допускається випуск акцій на пред'явника при створенні офшорних банків. Практично, у всіх міжнародних офшорних фінансових центрах забезпечена конфіденційність банківських рахунків. Правда, останніми роками міжурядові угоди про співпрацю з питань оподаткування змушують офшорні банки надавати правоохоронним органам країн-учасниць необхідну ділову інформацію по офшорних банках, але ці домовленості діють не скрізь і, як правило, тільки у разі відкриття судових позовів і справ. Популярні послуги офшорних банків з відкриття анонімних рахунків.

5. Офшорні банки вільні від дотримання суворих норм місцевого банківського регулювання. Для них не обов'язково у примусовому порядку купувати казначейські зобов'язання центрального банку або уряду країни реєстрації. У своїй кредитній політиці їм не потрібно слідкувати за обліковою ставкою центральних банків країн реєстрації. Немає вимог до рівнів ліквідності, резервів і деяких інших норм та лімітів банківської практики.

6. Мультивалютна маневреність внесків. Глобальний характер офшорного банку дозволяє розосереджувати активи вкладників за кордоном у декількох сприятливих та стабільних юрисдикціях і тим самим додатково захищати ці активи від знецінення, конфіскації та ризиків. Оскільки багато офшорних банків, крім банківського обслуговування, беруть на себе і функції трастового управління активами клієнтів, забезпечується професійне розпорядження власністю.

7. Доступ до міжнародної мережі банківських кореспондентських рахунків. Використовується для міжнародного

перерозподілу капіталів і проведення різноманітних фінансових операцій.

8. Доступ до міжнародного кредитного ринку. Доходи офшорного банку від валютних операцій, участі в наданні синдикованих кредитів на грошовому ринку, операцій з цінними паперами і внесками можуть бути захищені від високих ставок податків, що застосовуються відносно звичайних банків і фінансових установ. З останніх може стягуватися і податок на отримані відсотки. У разі офшорних банків податки з джерела прибутків на банківські відсотки, дивіденди й інші аналогічні платежі не стягуються.

Особливою категорією офшорних банків є так звані керовані банки (administered banks), їх також іменують "банками без персоналу". Такі банки функціонують на базі іншого банку, що володіє повноцінною банківською ліцензією на основі особливого договору між ним і власником офшорного банку. Для створення "банку без персоналу" потрібна відповідна ліцензія. Базовий банк здійснює адміністративні функції щодо забезпечення роботи патронованого банку.

Контрольні питання до вивчення розділу

1. Визначте особливості режиму економічної діяльності в СЕЗ.
2. Які функціональні типи спеціальних (вільних) економічних зон можуть створюватись на території України?
3. Визначте специфіку та особливості створення та розвитку СЕЗ у світі.
4. Визначте характерні ознаки офшорних зон.
5. Чим відрізняється офшорна компанія від оншорної?
6. З якою метою використовують офшорну компанію в зв'язці з компанією оншорною?
7. Визначте причини, чому компанії обирають оншорні території?
8. Визначте специфіку офшорного банківського бізнесу.